

**Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže
v působnosti resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na
období 2001 - 2004**

Obsah

Úvod

Oddíl I.

1. Cíle výchovně vzdělávacího působení
 - 1.1. Děti a mládež
 - 1.2. Pedagogičtí pracovníci
 - 1.4. Rodina
 - 1.5. Ostatní subjekty preventivního působení
2. Zásady výchovně vzdělávacího působení v oblasti prevence
 - 2.1. Základní informace o sociálně patologických jevech
 - 2.2. Zvyšování kompetence, formování postojů, vytváření pozitivního sociálního klimatu
3. Instituce v systému prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy
 - 3.1. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
 - 3.2. Přímě řízené organizace MŠMT
 - 3.3. Krajská institucionální úroveň
 - 3.4. Okresní institucionální úroveň
 - 3.5. Školy a školská zařízení
 - 3.6. Pedagogicko psychologické poradenství v systému prevence

Oddíl II.

1. Vyhodnocení realizace Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v období 1998 – 2000
2. Hlavní úkoly prevence sociálně patologických jevů na období 2001 – 2004
 - 2.1. Minimální preventivní programy
 - 2.2. Preventivní programy pro mateřské školy
 - 2.3. Realizace prevence v oblasti speciálního školství
 - 2.4. Vzdělávání a zvyšování odbornosti pracovníků v oblasti prevence
 - 2.5. Rodina
 - 2.6. Zajištění kontinuity koordinace preventivních aktivit v souvislosti s reformou veřejné správy
 - 2.7. Systém financování prevence
 - 2.8. Škola podporující zdraví – projekt Zdravá škola
 - 2.9. Participace na plnění úkolů Akčního plánu zdraví a životního prostředí ČR
 - 2.10. Medializace výsledků v oblasti prevence
 - 2.11. Zřízení samostatného oddělení pro prevenci v rámci skupiny 5 MŠMT

Oddíl III.

1. Minimální preventivní programy
2. Projekty a aktivity využitelné v oblasti prevence
3. Základní školské dokumenty pro oblast prevence

Úvod

Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na období 2001-2004 navazuje na výsledky, analýzy, cíle a hodnotový rámec Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 1998 - 2000.

Základním principem strategie prevence sociálně patologických jevů je **výchova dětí a mládeže ke zdravému životnímu stylu, k osvojení pozitivního sociálního chování a rozvoji osobnosti.**

V podmínkách současné informační revoluce patří mezi základní potřeby a dovednosti člověka zejména schopnost komunikace, schopnost týmové práce, dostatek sebedůvěry a dobrá odolnost vůči stresu. Nemalé části mladých lidí se nedaří z různých důvodů vyrovnat se přiměřeně a zodpovědně s osobními a sociálními požadavky, konflikty, školními problémy a různými náročnými životními situacemi. Zástupným řešením pak pro ně bývá zneužívání drog a alkoholu, záškoláctví, šikana, vandalismus a další formy nežádoucího chování spadající do oblasti společensko patologických jevů.

Působení na mladou generaci musí mít charakter výchovně vzdělávací. Musí jít o proces **vytváření a upevňování morálních hodnot, zvyšování sociální kompetence dětí a mládeže, o rozvoj dovedností, které vedou k odmítání všech forem sebeustruktury, projevů agresivity a porušování zákona.**

Škola a školská zařízení na sebe musí vzít povinnost poskytovat nabídku takových činností a podmínek, které vedou k získání potřebných sociálních dovedností. Musí ve zvýšené míře převzít i výchovnou roli, protože dnešní rodina v tomto směru mnohdy plní jen některé ze svých někdejších základních funkcí.

Základními nástroji, které máme k dispozici pro realizaci preventivní strategie, jsou školní vzdělávací programy v mateřských školách, minimální preventivní programy na školách a ve školských zařízeních a systematické vzdělávání pedagogů v problematice prevence.

Strategie prevence sociálně patologických jevů je **v souladu s Národním programem rozvoje vzdělávání, tzv. Bílou knihou**, v oblasti, která se týká **změny vnitřního klimatu školy, vztahů žáků a pedagogů a vytváření klíčových kompetencí** pro osobní život i budoucí uplatnění mladých lidí. Pedagogové jsou již nyní, v rámci pregraduálního a postgraduálního vzdělávání v oblasti prevence sociálně patologických jevů, doškolení v dovednostech a znalostech využitelných při realizaci této části nové vzdělávací koncepce.

Koncepce je též v souladu s Akčním plánem Evropské unie boje proti drogám pro období 2000 - 2004, s Usnesením vlády ČR č. 1045 o Národní strategii protidrogové politiky na období 2001 - 2004, s Usnesením vlády ČR č. 1265 ke Strategii prevence kriminality na léta 2001 - 2003 a dokumentem WHO Evropské zdraví 21 – Cíl 12.

Oddíl I.

1. Cíle výchovně vzdělávacího působení

1.1. Děti a mládež

Cílem výchovně vzdělávacího působení v oblasti prevence sociálně patologických jevů je dítě odpovědné za vlastní chování a způsob života v míře přiměřené jeho věku

- s posílenou duševní odolností vůči stresu, negativním zážitkům a vlivům
- se schopností dělat samostatná (a pokud možno správná) rozhodnutí
- se schopností týmové práce
- schopné řešit problémy
- podílející se na tvorbě prostředí a životních podmínek.

Dovednosti a kvality **pozitivního zdravého životního stylu** nesmí stát až na konci výchovného snažení, ale musí být součástí procesu výchovy a vzdělávání. Ne tak, že škola a rodina pouze učí zdravému způsobu života, ale musí být samy modelem a podporovat zdraví přímo v průběhu školního procesu nebo v rámci životního stylu rodiny.

Cesty k dosažení cílů je třeba modifikovat různými skladbami programů a postupů. Již v předškolním věku zpravidla od 3 do 6 let je nutné dětem vštěpovat, že zdraví je důležitá hodnota, kterou je třeba chránit a podporovat. Dítě si poté začne uvědomovat i nebezpečí, která vnější svět skrývá a je schopno se jim vyhýbat. Výchova a učení je v tomto období založena zejména na vlastním prožitku dítěte.

Ve věku od 7 do 12 let je třeba nabízet spíše konkrétní dovednosti a informace a pokračovat v tvorbě postoje ke zdravému životnímu stylu jako zásadní životní hodnotě. V období od 12 let nabývá na významu vrstevnická interakce, optimální je využít skupinové formy působení a aktivní sociální učení.

1.2. Pedagogičtí pracovníci

Předpokladem naplňování cílů v oblasti prevence je vzdělaný pedagog, který ovládá metody práce se skupinou, je schopen vyučovat za aktivní účasti dětí a je silnou pozitivní osobností. Pedagog vzdělaný, odborně erudovaný, komunikativně a psychologicky vybavený, který již působí na školách a také budoucí pedagogové, studenti všech učitelských oborů pedagogických fakult.

Zvyšování odolnosti dětí a mládeže proti sociálně patologickým jevům vyžaduje **systemovou a koordinovanou** přípravu realizátorů preventivních aktivit ve školách a školských zařízeních.

1.3. Rodina

Nelze vycházet z předpokladu, že škola zcela přejímá zodpovědnost za výchovu ke zdravému životnímu stylu. Zejména rané zkušenosti, které dítě získává v rodinném prostředí, jsou pro další vývoj dítěte určující. Škola rodičům pomáhá v rozvoji dítěte jeho vzděláváním a socializací ve skupině dětí a výchovou dítěte k dovednosti žít ve formální společenské instituci.

Do výchovně vzdělávacího procesu na školách a ve školních zařízeních je třeba zapojit také rodiče, kteří jsou posléze zpětnou vazbou také pozitivně ovlivňováni směrem k přijetí a osvojení zdravého životního stylu. Je nezbytné zabezpečit informovanost rodičů o postojích školy nebo školského zařízení k preventivní strategii a o oblasti sociálně patologických jevů.

Záměr vzdělat rodičovskou veřejnost v této problematice pomocí tradičních aktivit nabízených školou (besedy, přednášky, apod.) se jeví z pohledu dlouhodobých zkušeností jako málo účinné. Je třeba hledat nové formy a metody k zapojení rodičů do tohoto výchovně vzdělávacího procesu. Využít všech nových informačních médií, profesionálně zvládnutých kampaní a vzdělávacích a výchovných aktivit vhodných k účasti celých rodin.

1.4. Ostatní subjekty preventivního působení

Prevence vyžaduje těsné spolupůsobení **všech sil společnosti**. Prevence založená ve společnosti (Community based prevention) předpokládá řadu spolupracujících složek. Vedle rodiny, škol a školských zařízení je třeba sladěných a propojených opatření v oblasti zájmových organizací, občanských sdružení, místní samosprávy, zdravotnických zařízení, pedagogicko psychologických poraden, středisek výchovné péče pro děti a mládež, duchovních sdružení, policie, kulturních středisek, podnikatelských subjektů apod. Mnohé je oblasti prevence sociálně patologických jevů dlužná mediální oblast, kde je naprostá absence systémového působení ve smyslu výchovy a vzdělávání k pozitivnímu a zdravému životnímu stylu.

2. Zásady výchovně vzdělávacího působení v oblasti prevence

2.1. Základní informace o sociálně patologických jevech

V rámci výchovně vzdělávacího procesu zaměřeného zejména na zvyšování sociální kompetence dětí a mládeže je nutné předat i určité množství základních informací o sociálně patologických jevech. Jedná se o problematiku šikany a násilí, záškoláctví, drogových závislostí, alkoholismu a kouření, kriminality a delikvence, rizikového sexuálního chování, vandalismu, virtuálních drog, patologického hráčství, dále pak projevů xenofobie, rasismu, intolerance a antisemitismu. Do tohoto rámce je nutno zařadit i témata, kterým byla doposud věnována menší pozornost. Komerční zneužívání dětí a dále syndrom týraných a zneužívaných dětí. Zvýšená pozornost musí být věnována také zneužívání anabolik a dalších látek a medikamentů.

Šikana a násilí je hrozivý fenomén, který začíná provázet děti od předškolního věku. Toto problémové chování vzniká v důsledku neuspokojení nebo deformování základních potřeb dítěte. V této souvislosti jde velmi často o nenaplněnou potřebu lásky, komunikace a zařazení se do určitého společenství nebo o malou stimulaci k vytvoření pozitivních životních cílů.

Stejně důsledky přináší nedostatečně rozvinuté schopnosti dětí žít zdravým způsobem ve skupině, ve společenství s hodnotnými mezilidskými vazbami. Šikana totálně paralyzuje výchovnou funkci skupiny a proměňuje její působení v destruktivní.

Podle výsledků výzkumů provedených odborníky v různých typech škol se odhaduje, že je v průměru šikanováno asi 20 procent žáků ZŠ a SŠ. Zmapování šikany je velmi obtížné, ale zejména lehčí formy a počáteční stádia šikanování zasahují velkou část školní populace. Také popírání přítomnosti šikany a její zlehčování přispívá nejen k nevědomosti o přítomnosti šikany, ale i k nemožnosti účinně zasáhnout v oblasti prevence nebo potlačení tohoto krutého a nelítostného světa strachu a násilí.

Mimořádně vysoká dostupnost a nabídka alkoholu, včetně jeho značné společenské tolerance v dospělé populaci, je příčinou vzrůstající spotřeby alkoholu u dětí a mládeže. **Alkohol a kouření** v dětství a dospívání zvyšuje riziko přechodu k **dalším drogám**. Nabídka drog je také velmi vysoká a nutno říci, že tolerantní a liberální postoj části společnosti k drogám maří úsilí o preventivní působení na děti a mládež v této oblasti. Základní informace o drogách, včetně tabáku a alkoholu, musí být cíleny i na pochopení toho, jaké zdravotní, psychické, ale i sociální a materiální škody působí jejich zneužívání.

Se zneužíváním **anabolik a dalších látek** např. drog se stimulačním účinkem (amfetaminů, efedrinu, kofeinu) a jiných medikamentů se občas setkáváme v oblasti vrcholového sportu. Tyto látky jsou však někdy zneužívány i při volnočasovém sportu (zejména ve Fit centrech). I v této oblasti je třeba vytvořit zdravé postoje ke zdraví a výkonnosti.

Prevence **komerčního sexuálního zneužívání dětí a mládeže i prevence týraných a zneužívaných dětí** patří mezi ožehavá témata. Jako taková jsou často v procesu výchovy a vzdělávání opomíjena. Spory o tom, co a jak má být sděleno, zaměstnávají mnoho odborníků. Děti a dospívající jsou zaplavováni informacemi o sexu, pornografii a násilí. Ale vidět a slyšet neznamená porozumět. Je třeba motivovat děti k vytvoření zdravých postojů v této oblasti, k umění kriticky nahlížet na takovéto informace, ke vnímání nebezpečných signálů a osvojení dovedností odmítat situace, které je ohrožují.

Syndrom CAN - týrané a zneužívané dítě je problematika, o které lze říci, že v této oblasti přetrvává malá informovanost pedagogů a často i bezradnost při výskytu tohoto negativního jevu. Týrané a zneužívané děti se později často stávají v roli agresora aktérem šikany. Je u nich častý výskyt asociálního chování a inklinují ke zneužívání návykových látek.

Divácké násilí se stává doprovodným fenoménem sportovních, zejména fotbalových utkání. Často má za následek i vážné ohrožení zdraví a života. Vedle opatření technických, represivních a organizačních je třeba i preventivní (sociální) práce s budoucími i stávajícími mladými sportovními fanoušky.

Základní prostor pro osvojení uvedených znalostí a informací je vytvořen **standardsy základního a středního vzdělávání** a schválenými rámcovými vzdělávacími programy, v jejichž obsahu mají uvedená témata své pevné místo ve všech stanovených oblastech vzdělávání a na ně navazujících programech jednotlivých vyučovacích předmětů a vzdělávacích činnostech. Další prostor je nutné vytvořit v průběhu mnoha dalších **formálních i neformálních** příležitostí a aktivit.

2.2. Zvyšování sociální kompetence, formování postojů, vytváření pozitivního sociálního klimatu

Z dosavadního pojednání o sociálně patologických jevech vyplývá jednoznačný závěr. Preventivní působení v celé této oblasti má **jednotnou podobu a principy**. Nelze provádět prevenci jednotlivých negativních jevů odděleně. **Prevence musí být nedílnou součástí výchovně vzdělávacího a informačního procesu**. Důležité je formování postojů a vytváření pozitivního sociálního prostředí a vazeb. Komunikační dovednosti, schopnost vytvářet přátelské vazby, asertivní dovednosti, zlepšení sebeovládání, nenásilné zvládnání konfliktů, zvládnutí úzkosti a stresu, jsou základní atributy zdravého životního stylu. **Prevence orientovaná do oblasti zdravého životního stylu je východiskem i cílem**.

3. Instituce v systému prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy

3.1. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

- zpracovává dokumenty resortu školství, mládeže a tělovýchovy týkající se prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže
- vytváří podmínky pro realizaci systému prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na národní úrovni v oblasti metodické a legislativní
- vyčleňuje finanční prostředky na prevenci v resortu školství, mládeže a tělovýchovy
- systémově realizuje vědeckovýzkumnou činnost v oblasti prevence
- vyhodnocuje účinnost preventivního systému uplatňovaného v působnosti resortu MŠMT, v oblasti kontrolní využívá odborného působení České školní inspekce
- vytváří informační systém pro realizaci preventivního působení
- koordinuje preventivní činnost přímo řízených organizací MŠMT a preventivní strategie na úrovni krajů
- rozvíjí spolupráci na meziresortní a mezinárodní úrovni v oblasti prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže

3.2. Přímě řízené organizace MŠMT

Institut dětí a mládeže

- provádí srovnávací analýzy efektivity metod a forem minimálních preventivních programů na školách a další výzkumy v oblasti prevence
- spolupracuje s národními i mezinárodními organizacemi a institucemi (Evropská asociace zařízení volného času dětí a mládeže aj.) v oblasti volného času
- monitoruje nabídky volnočasových aktivit pro děti a mládež a analyzuje tyto činnosti, spolupracuje při zavádění nových forem volnočasových aktivit
- monitoruje problematiku života dětí a mládeže ve vybraných ukazatelích

Institut pedagogicko - psychologického poradenství

- spoluúčastní se na tvorbě metodických, analytických a koncepčních materiálů pro resort školství, mládeže a tělovýchovy
- podílí se na vzdělávání odborných pracovníků v oblasti prevence na školách a na okresní a krajské úrovni

Česká školní inspekce

Pracovníci České školní inspekce jsou doškolení v oblasti prevence sociálně patologických jevů a v problematice minimálních preventivních programů na školách a ve školských zařízeních, které podléhají kontrole ČŠI. Kontrolní závěry jsou využitelné pro zjištění, zda činnost ve školách a školských zařízeních je v souladu se závaznými normami v oblasti prevence a zda je zachována efektivnost vynakládaných finančních prostředků přidělených ze státního rozpočtu. Jsou významné pro evaluaci podmínek a průběhu výchovy, vzdělávání a výsledků v preventivní oblasti.

Výstupy inspekční činnosti jsou určeny pro

- účastníky vzdělávacího systému (žáci, pedagogičtí pracovníci, poradenští pracovníci)
- veřejnost (rodiče, sociální partneři, apod.)
- správní instituce (obce, okresy, kraje, MŠMT)

Antidopingový výbor ČR

Osvětově výchovný úsek Antidopingového výboru a Komise expertů Antidopingového výboru působí v oblasti protidopingové a protidrogové prevence a v oblasti zdravého životního stylu na národní i mezinárodní úrovni.

V souladu se závěry evropské konference „Sport proti drogám“, iniciované Asociací evropských olympijských výborů (EOC), Evropskou unií a Organizací spojených národů v červenci roku 2000, vychází Antidopingový výbor ve své činnosti z níže uvedených východisek

- sport je fenomén, který odvrací děti a mládež od světa drog a dalších negativních jevů
- sport je nejpřístupnější možnost sociální integrace, je školou života a životních hodnot
- sport vede děti a mládež k přejímání hlavních olympijským myšlenek jako obecného životního ethosu
- sport by měl mládeži poskytovat v oblasti prevence i pozitivní vzory, kterými jsou vrcholoví sportovci, vzdělání učitelé tělesné výchovy a trenéři.

3.3. Krajská institucionální úroveň - Odbor školství, mládeže a sportu krajského úřadu

Oddělení mládeže a sportu zodpovídá v přenesené působnosti za oblast prevence sociálně patologických jevů ve vztahu k dětem a mládeži. Pověřeným pracovníkem je krajský školský koordinátor prevence, do jehož působnosti spadá

- koordinace činnosti jednotlivých institucí systému prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy na krajské úrovni, zajištění naplňování úkolů a záměrů obsažených v koncepci resortu v oblasti prevence při respektování specifických podmínek kraje
- tvorba krajské koncepce a programu prevence

- vytváření podmínek pro realizaci koncepce prevence v resortu
- zabezpečení funkčního systému vzdělávání pedagogických a dalších pracovníků školství pro činnost v oblasti prevence ve spolupráci s Krajskými pedagogickými centry a pedagogickými fakultami.

3.4. Okresní institucionální úroveň - Pedagogicko psychologické poradny a Střediska výchovné péče

Pověřeným pracovníkem je okresní metodik preventivních aktivit, do jehož působnosti spadá

- koordinace činnosti jednotlivých institucí systému prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy na okresní úrovni při respektování specifických podmínek okresu
- spolupráce se školními metodiky prevence ve školách a školských zařízeních
- odborná garance jednotlivých minimálních preventivních programů škol a školských zařízení okresu
- spolupráce na zabezpečení systému vzdělávání pedagogických a dalších pracovníků školství pro činnost v oblasti prevence ve spolupráci s Pedagogickými centry a řediteli škol.

3.5. Školy a školská zařízení

Mateřské školy

Včasné a citlivé vzdělávání dítěte předškolního věku a jeho zdárný vstup do širšího společenství, má pro dítě a jeho rozvoj, včetně jeho pozdějšího vzdělávání, klíčový význam. Toto je období, které je **optimální pro položení základů k osvojení zdravého životního stylu**, pozitivních postojů a dovedností a tedy i k prevenci sociálně patologických jevů.

Každé dítě je i v nahodilých podmínkách schopno se rozvíjet a spontánně se učit. Je však nesrovnatelně výhodnější, když dítěti zajistíme již od útlého věku podmínky co nejvhodnější a cíleně vytváříme prostředí s dostatkem podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení.

Z pohledu systémového je optimální využít pro oblast prevence na úrovni mateřských škol **školní vzdělávací programy**. Tyto programy budou zpracovávány v návaznosti na dokument MŠMT nazvaný **Rámcový program pro předškolní vzdělávání**, který stanovuje konkrétní vzdělávací cíle a vzdělávací obsah, který by měl být povinně zakomponován ve školních vzdělávacích programech.

Rámcový program pro předškolní výchovu umožňuje, aby každá škola, resp. pedagogický sbor, jakákoliv odborná pracovní skupina, profesní sdružení nebo jednotlivý pedagog mohli uplatňovat svou pedagogickou autonomii a s jeho pomocí zpracovávat své vlastní školní či třídní vzdělávací programy, které by při zachování společného rámce, co nejlépe odpovídaly konkrétním možnostem mateřských škol i různým potřebám dětí.

Rámcový program je dokumentem směrodatným nejen pro nositele předškolního vzdělávání (pedagogy), ale také pro zřizovatele předškolních vzdělávacích institucí i pro

odborné a sociální partnery v rámci vzdělávacího systému a preventivního působení. Zpracovaný školní program je pak zárukou dosažení cílů výchovně vzdělávacího procesu a získání základních dovedností, poznatků, zkušeností a postojů (kompetencí). Preventivní program pro mateřské školy by měl být součástí školního vzdělávacího programu.

Cíle výchovně vzdělávacího procesu v předškolním věku

- získání základů klíčových kompetencí pro život (samostatnost a sebejistota, schopnost přizpůsobení se životu v sociální komunitě, vnímavý a otevřený vztah k okolnímu světu, schopnost přiměřeně kriticky myslet a rozhodovat se apod.)
- motivace k aktivnímu poznávání a prožitkům
- systematický rozvoj dovedností, které vedou k osvojení zdravého životního stylu

Základní školy, střední školy, střední odborná učiliště a vyšší odborné školy

Základním nástrojem prevence jsou Minimální preventivní programy, které jsou komplexním systémovým prvkem v realizaci preventivních aktivit.

Ředitel školy a školských zařízení

- vytváří podmínky pro realizaci prevence v oblasti sociálně patologických jevů
- pověřuje vhodného pracovníka funkcí školního metodika prevence
- zodpovídá za soustavné vzdělávání pracovníků školy nebo školského zařízení v oblasti prevence
- zajišťuje spolupráci s rodiči, popř. zákonnými zástupci v oblasti prevence
- sleduje efektivitu jednotlivých preventivních aktivit
- zajistí zakotvení preventivních opatření proti sociálně patologickým jevům v řádu školy nebo školského zařízení
- provádí příslušná opatření při výskytu sociálně patologických jevů ve škole nebo školském zařízení

Školní metodik prevence

- koordinuje realizaci Minimálních preventivních programů ve školách a školských zařízeních
- podílí se na soustavném vzdělávání pracovníků školy v oblasti prevence
- zajišťuje autoevaluaci procesu a výsledků Minimálních preventivních programů
- spolupracuje s okresním metodikem preventivních aktivit
- podílí se na opatřeních při výskytu sociálně patologických jevů ve škole nebo školském zařízení

Hlavním cílem v oblasti prevence na školách a ve školských zařízeních je **celoškolní realizace** programu. Dobrá celoškolní strategie pomáhá optimalizovat sociální klima školy a zaměření proti sociálně patologickým jevům se stává součástí školní kultury. Musí postihovat všechny hlavní účastníky života školy. Z tohoto pohledu je významná i účast výchovných poradců a třídních učitelů, ale i ostatních pedagogů a zaměstnanců škol a školských zařízení, na procesu preventivních aktivit.

Speciální školství

V oblasti speciálního školství jsou strategie, přístupy a metody v rámci Minimálních preventivních programů modifikovány se zaměřením na výchovně problémové a sociálně handicapované jedince, včetně mládeže umístěné v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. **Principy vytváření předpokladů pro zvyšování odolnosti dětí a mládeže proti negativním sociálním jevům jsou identické.** Formování pozitivních postojů a posilování schopností zvládat různé životní problémy a konflikty, zvyšování odolnosti ke stresu a dlouhodobým frustracím je cíleno na motivaci k plnohodnotnému a smysluplnému prožití jejich života. Dobré výsledky v tomto směru přináší zejména **metody aktivního sociálního učení.**

Pro práci s postiženými dětmi a mládeží v oblasti prevence je nutné vypracovat a realizovat alternativní preventivní strategie respektující jejich specifika (druh postižení), včetně speciálních potřeb a zájmů.

Vysoké školy

1) Pedagogické fakulty

Systematicky vzdělávají pedagogické a ostatní pracovníky v problematice prevence.

Jde o vzdělávání odborně erudovaných, komunikativně a psychologicky vybavených učitelů, kteří již působí na školách a také studentů všech učitelských oborů pedagogických fakult.

Zvyšování odolnosti dětí a mládeže proti sociálně patologickým jevům vyžaduje **systémovou a koordinovanou přípravu** realizátorů preventivních aktivit ve školách a školských zařízeních.

Koordinátorem přípravy je Středisko zdravého životního stylu při Pedagogické fakultě UP v Olomouci. Vzdělávací projekt bude i v příštím období podporován MŠMT a je určen zejména pro vzdělávání metodiků prevence na jednotlivých školách, případně další zájemce z řad učitelů ZŠ, SŠ, SOŠ, VOŠ.

Absolvování Národních vzdělávacích osnov bude v budoucnu základním kvalifikačním předpokladem pro výkon funkce školního metodika prevence. Povinnost bude legislativně zakotvena v návaznosti na připravovaný nový školský zákon kdy se počítá i se snížením přímé míry vyučovací povinnosti pro školní metodiky prevence.

Národní osnovy pro vzdělávání metodiků prevence škol a školských zařízení

Národní vzdělávací osnovy vypracovalo Středisko zdravého životního stylu při Pedagogické fakultě UP v Olomouci na základě požadavku MŠMT. Tyto vzdělávací osnovy jsou určeny pro kurzy, které jsou koncipovány jako doplňující studium. Jsou využívány moderní metody a postupy a nejnovější poznatky v oblasti zdravého životního stylu a sociálně patologických jevů. Podle potřeb jednotlivých účastníků kurzů jsou doplňovány a zpřesňovány. Kurzy jsou realizovány na všech pedagogických fakultách ČR. Národní osnovy jsou východiskem pro vzdělávání metodiků prevence na období let 2001 - 2004.

Program kurzu

Teoretická část

Soubor přednášek obsahuje základní nosná témata preventivní problematiky

- koncepce prevence a preventivní programy
- zdravý životní styl jako trvalá součást výchovného procesu
- ozdravné a edukační programy (ověřené metodiky preventivních programů)
- charakteristika sociálně patologických jevů

- sociálně právní propedeutika
- osobnost v zátěžových situacích
- poruchy chování a jejich zvládnutí
- duševní hygiena jako prostředek prevence a zvládnání stresových situací v práci učitele
- úvod do teoretických základů speciální pedagogiky

Praktická část

Jedná se o nácvik různých komunikativních metod, psychoterapeutických technik, aktivního sociálního učení, relaxačních metod, peer programů apod.

Osvojení těchto metod a dovedností umožní pedagogům mimo jiné i efektivní komunikaci jak s jedinci bezproblémovými, tak s jedinci s výchovnými problémy. Mezi základní téma patří

- tvorba Minimálních preventivních programů pro konkrétní školu účastníka kurzu, práce na projektech
- arteterapeutické techniky (motivace žáků ke tvořivé činnosti)
- aktivní sociální učení (zlepšení sociálních vztahů a dovedností, efektivní orientace v mezilidských vztazích, porozumění skupinovým procesům, kooperativní řešení interpersonálních problémů a konfliktů apod.)
- komunikativní metody (rétorická cvičení, nonverbální komunikace, paralingvistika apod.)
- posouzení vývoje zdravého jedince
- zdravý životní styl a rozvoj osobnosti
- relaxace, prevence stresu, duševní zdraví

Další formy vzdělávání pedagogů

Vzdělávací systém pedagogických pracovníků, realizovaný mimo rámec schválených standardů vzdělávání, vykazuje znaky nahodilosti a nekonceptnosti.

Zlepšení situace v této oblasti přinese systém **akreditací a licencí** MŠMT v oblasti prevence sociálně patologických jevů, který bude zpracován v průběhu roku 2001. Na jeho základě bude modifikován celý systém dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků a dalších odborníků vyvíjejících činnost v oblasti prevence. Akreditace a licence udělované v budoucnosti institucím a subjektům, které vzdělávají pedagogické pracovníky, zaručí jejich systémové a kvalifikované působení v této oblasti.

Instituce poskytující vzdělávací kurzy a semináře :

Nepedagogické fakulty

Institut pedagogicko psychologického poradenství Praha

Pedagogická centra

Pedagogicko psychologické poradny

Komerční subjekty

Nestátní neziskové organizace (občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, náboženské společnosti)

Zejména v případě vzdělávacích aktivit komerčních subjektů a nestátních neziskových organizací je třeba vždy zvážit obsah a formu aktivit, které jsou různými subjekty nabízeny. Vodítkem by mělo být srovnání nabízených aktivit **s cíli a vymezením Minimálních preventivních programů**. V případě vzdělávání pedagogických pracovníků je vhodné vycházet z Národních osnov pro vzdělávání metodiků prevence na školách resp. **ze srovnání s obsahem kurzů realizovaných na pedagogických fakultách**.

2) Vysoké školy nepedagogického zaměření

Vysokým školám je doporučeno zařazení problematiky sociálně patologických jevů a zneužívání omamných a psychotropních látek v patřičném rozsahu a kvalitě do systému pregraduálního vzdělávání. Jedná se zejména o vysoké školy s lékařskými, sociologickými a psychologickými studijními programy. Záměrem odborné skupiny vytvořené v rámci University Karlovy v Praze je zrealizovat projekt vypracování manuálu drogové prevence a ostatních sociálně patologických jevů a aplikovat jej do studijních programů vysokých škol.

3.6. Pedagogicko psychologické poradenství v systému prevence

V oblasti prevence působí pedagogicko psychologické poradny, střediska výchovné péče a pedagogická centra. Aktivity realizované poradenskými zařízeními jsou směřovány do základních, středních i speciálních škol. K hlavním úkolů patří

- další vzdělávání pedagogických pracovníků
- zpracovávání minimálních preventivních programů a participace na jejich realizaci
- vytváření systému hodnocení účinnosti preventivních programů.

Nositeli preventivních aktivit ve školách a školských zařízeních by se měli stát, i v kontextu realizace některých záměrů Národního programu rozvoje vzdělávání, školní psychologové.

Oddíl II.

1. Vyhodnocení realizace Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v období 1998 – 2000

Cíle, strategie a hodnotový rámec Koncepce prevence v resortu školství, mládeže a tělovýchovy byly správně definovány. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže ukotvil i potřebné institucionální zabezpečení prevence na školách a ve školských zařízeních. Z analýz zpráv o zajištění a realizaci Minimálních preventivních programů na školách a ve školských zařízeních vyplynulo, že koncepce a metodika byla správně pochopena a dobře přijata pedagogickou veřejností.

Minimální preventivní programy vnesly jednoznačně systémový prvek do preventivních aktivit škol a školských zařízení. Z tohoto pohledu je jejich přínos nesporný. Úroveň jejich realizace je však rozdílná. V dalším období je nutné dále proškolovat zejména školské metodiky prevence, předávat kvalitní podněty a metodiky a zkvalitňovat kontrolní činnost České školní inspekce.

V průběhu dalšího období je třeba **optimalizovat kvalitativní parametry** plnění resortní koncepce a podpořit její realizaci na všech školách a školských zařízeních. V souvislosti s reformou veřejné správy bude třeba průběžně **aktualizovat některé systémové a koncepční kroky**.

Efektivnější realizace preventivní koncepce předpokládá učinit některá opatření v rámci resortu školství, mládeže a tělovýchovy.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

- koordinace činností v oblasti prevence v rámci MŠMT

problematika prevence sociálně patologických jevů je průřezová, zasahuje do všech skupin (sekcí) úřadu, je nutné optimalizovat vzájemnou informovanost o dílčích oblastech, vzájemnou kooperaci a spolupráci na systémových výstupech

- evaluace procesu a výsledků Minimálních preventivních programů a vzdělávání jejich realizátorů, založení trendových řad hodnotících efektivitu vynaložených finančních prostředků a efektivitu realizovaných programů a činností ve smyslu změn postojů žáků a výskytu sociálně patologických jevů v resortu školství

- systematizace kontroly realizace a efektivit Minimálních preventivních programů na školách a ve školských zařízeních ve spolupráci s Českou školní inspekcí, krajskými a okresními institucemi a realizace metodických kontaktů se školami a školskými zařízeními pro vytvoření zpětné vazby

- koordinace účasti přímo řízených organizací MŠMT na úkolech vyplývajících

z plnění koncepce prevence

- **systematizace vědeckovýzkumné činnosti** a aplikace výstupů do preventivních aktivit
- **zintenzivnění meziresortní spolupráce** resortů s působností v oblasti prevence
- **posílení prevence dalších sociálně patologických jevů**, která byla utlumena v souvislosti s prevencí zneužívání návykových látek jako dosavadní prioritou, zpracování metodiky prevence s důrazem na problematiku **národnostních menšin**
- **medializace pozitivních výsledků** resortu v oblasti preventivního působení na úrovni regionální a celostátní
- **personální zajištění** realizaci úkolů v oblasti prevence sociálně patologických jevů v rámci MŠMT tak, jak bylo uloženo v rámci úkolů Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 1998 - 2000 a opakovaně řešeno v průběhu porad vedení ministerstva

Školy a školská zařízení

- **autoevaluace** procesu a výsledků Minimálních preventivních programů na školách a školských zařízeních v oblasti vyhodnocení programů a zejména výsledků uskutečňovaného procesu změn
- **realizace preventivních programů na všech školách a školských zařízeních** v návaznosti na Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže
- **doškolování realizátorů preventivních aktivit a ostatních pedagogických pracovníků** v rámci vzdělávacích kurzů a seminářů, v rámci pedagogických porad apod., optimalizace vzdělanosti v oblasti prevence z pohledu kvantitativního i kvalitativního

2. Hlavní úkoly prevence sociálně patologických jevů v období 2001 - 2004

2.1. Minimální preventivní programy

Kontinuální zkvalitňování obsahu a realizace programů

- komplexní **změnou podmínek** ve školách a školních zařízeních (změna činností, procesů a prostředí)
- **změnou (rozšířením) skladby** Minimálních preventivních programů (zařazení aktivit pro celé rodiny, zpracování programů tříd – třídní učitel se stává sociálním manažerem a vede třídu jako sociální skupinu, rozšíření projektů s aktivním sociálním učením, zpracování

koncepte volnočasových aktivit apod.), v návaznosti na Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání na úrovni základních škol

- **využitím širokého informačního spektra internetu v rámci realizace minimálních programů** k distančnímu vzdělávání pedagogů, k předávání informací dětem, mládeži, rodičům a pedagogům o zdravém životním stylu a sociálně patologických jevech, k výměně zkušeností (chaty , fóra), k interaktivnímu vzdělávání, k informacím o realizovaných projektech apod.
- zařazováním programů týkajících se **celého spektra** sociálně patologických jevů
- širokou **kooperací na úrovni regionů** (účast na komunitním projektu „Zdravé město,,“, zapojení do kampaní v rámci Národního programu rozvoje sportu pro všechny apod.)
- **zapojením do programu Škola podporující zdraví a do programu Mateřská škola podporující zdraví** (propojení s evropským grantovým systémem v rámci tohoto projektu WHO)
- **autoevaluací** procesu a výsledků preventivních programů na školách a ve školských zařízeních
- **zapojením do výzkumu** účinnosti programů a naplňování cílů programů

2.2. Preventivní programy pro mateřské školy

Výzkumné práce z oblasti rané péče potvrzují nutnost směřování prevence do raného věku dítěte. Z pohledu systémového je optimální využít pro oblast prevence na úrovni mateřských škol školní vzdělávací programy. Tyto programy zpracované v návaznosti na rámcový program pro předškolní vzdělávání budou východiskem preventivních programů připravovaných se zřetelem na potřeby dětí této věkové skupiny. Pro potřeby předškolní výchovy bude plněn úkol

- * zpracování metodiky prevence se zaměřením na děti předškolního věku
- * ověřování metodiky v praxi

2.3. Realizace prevence v oblasti speciálního školství

Mezi základní úkoly v této oblasti patří

- **zvyšování účinnosti** Minimálních preventivních programů se zřetelem na školská zařízení pro výkon ochranné a ústavní výchovy, podpora rozvoje Středisek výchovné péče
- **modifikace preventivní strategie, přístupů a metod** se zaměřením na výchovně problémové a sociálně handicapované jedince
- **realizace praktického výzkumu**, pilotních studií a experimentálního ověřování účinnosti diferencovaných přístupů a jejich zavádění do praxe
- vypracování a realizace **alternativní strategie** respektující specifika postižených dětí a mládeže
- zpracování strategie preventivního působení pro **národnostní menšiny**

- vzdělávání pracovníků ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a **realizace programů terapeuticky a výcvikově orientovaných** (sociálně tréninkové programy, sociálně teoretické výcviky, sociálně psychologické výcviky apod.)

2.4. Vzdělávání a zvyšování odbornosti pracovníků v oblasti prevence

Kvantitativní změny v oblasti vzdělávání

Je třeba naplnit potřebu rozšíření vzdělávacích kapacit pedagogických fakult v rámci jejich možností zejména v postgraduální oblasti. Pro potřeby rozšíření školících kapacit je optimální více využít Pedagogických center, která se po proškolení stanou dalšími školícími místy na úrovni okresů a krajů.

Hlavním úkolem je

- 1) **rozšíření systému vzdělávání** metodiků prevence v rámci Národních vzdělávacích osnov
 - **edukace týmu externích školitelů** pod patronací Střediska zdravého životního stylu při PedF UP v Olomouci a ve spolupráci s dalšími pedagogickými fakultami
 - organizace vzdělávacích kurzů pro školní metodiky prevence **realizovanými externími školiteli za supervize** pedagogických fakult
- 2) vytvoření **systému vzdělávání krajských** školních koordinátorů prevence a **okresních** metodiků preventivních aktivit
- 3) zpracování **manuálu pro oblast prevence v gesci University Karlovy v Praze**, který bude nabídnut dalším vysokým školám k využití pro oblast vzdělávání.

Kvalitativní změny v oblasti vzdělávání

Po vyhodnocení dosavadního procesu vzdělávání v oblasti prevence, je třeba vytvořit **různé skladby vzdělávacích programů** se zaměřením na rozvoj sociálních a pedagogických dovedností pedagogů (včetně získání manažerských dovedností k řízení a realizaci vlastních preventivních programů) a zkvalitňovat programy zdravého životního stylu. Je třeba vytvořit a ověřit **nové programy** se zaměřením na dovednosti pomáhající zvyšovat fyzickou zdatnost a psychickou odolnost (morální sílu) dětí a mládeže. Tyto budou využitelné i při tvorbě **konceptů volnočasových aktivit** tak, aby volný čas dětí plnil funkci relaxační, regenerační, kompenzační, výchovnou a sociálně preventivní.

Důležitým úkolem je evaluace Národních vzdělávacích osnov a jejich aktualizace, která bude probíhat ve dvou etapách

- zpracování evaluační studie
- návrh aktualizované verze Národních vzdělávacích osnov.

2.5. Rodina

Jedním z hlavních úkolů pro další období je zapojení rodiny do procesu prevence. Neúčast rodiny na tomto výchovně vzdělávacím dění, selhání nebo nefunkčnost rodiny se přímo podílí na zvyšování rizik pro výskyt sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Jedním z hlavních úkolů resortu školství je **hledání nových forem spolupráce** s rodiči, jejich vzdělávání v oblasti

prevence, jejich aktivace a zapojování do života školy a cílených systémových preventivních programů.

2.6. Zajištění kontinuity koordinace preventivních aktivit v souvislosti s reformou veřejné správy

Zpracování **metodických materiálů** pro krajské školské koordinátory, okresní metodiky preventivních aktivit a školní metodiky prevence jsou základním systémovým prvkem. Pro tyto účely bude zpracován

- **manuál** dobré praxe v oblasti prevence
- **pedagogická diagnostika** pro pedagogické pracovníky a další odborníky participující na realizaci preventivních programů, jako východisko pro měření efektivity preventivních aktivit na školách
- metodika pro **vyhodnocení efektivity**

2.7. Systém financování oblasti prevence

V souvislosti s **reformou veřejné správy** a vytvořením zcela nového systému financování, který bude uveden v soulad i s **obecnými trendy financování veřejných potřeb v zemích EU**, bude třeba aktualizovat systém financování i v oblasti prevence.

Východiska systému financování

Centrální úroveň

- oblast standardního preventivního působení (preventivní působení pedagogů ve školách a školských zařízeních)
- oblast dotačních programů pro prevenci sociálně patologických jevů v rozpočtové kapitole MŠMT
- výdajová položka na protidrogovou politiku v rozpočtové kapitole Všeobecná pokladní správa (rozdělení finančních prostředků schvaluje Meziresortní protidrogová komise a uvolňuje je Ministerstvo financí)

Ostatní systémy financování z veřejných a jiných zdrojů

Je nutné vytvořit provázanost financování z centrální úrovně s ostatními systémy tak, aby byl systém stabilní a kontrolovatelný z hlediska hospodárnosti vynaložených prostředků a z hlediska účinnosti služeb.

Veřejné finance nesmí být využívány jako náhrada ostatních zdrojů (vlastní zdroje nestátních neziskových organizací, nadační zdroje, zahraniční zdroje apod.) s nimiž se mají v příslušných oblastech vhodně doplňovat. Poskytovatelé služeb v oblasti prevence musí aktivně vyhledávat odpovídající a dostupné nestátní zdroje.

Cíle systému financování

*** Vytvoření systému vícezdrojového financování preventivní politiky ze státního rozpočtu na principu subsidiarity**

Vytvoření takového systému, aby se příslušné regionální a místní orgány mohly podílet na výběru projektů k financování a kontrolovat účinnost vynaložených nákladů.

*** Vytvoření systému nákupu služeb prevence na místní úrovni z místních zdrojů**

Místní, okresní a krajské orgány veřejné správy nesou odpovědnost za vytvoření služeb v oblasti prevence odpovídající místním potřebám. Tyto služby pak zřizují a nakupují ze svých prostředků, stát se na jejich spolufinancování má podílet pouze v případě celospolečenské potřeby.

Z pohledu konkrétních úkolů v Konceptci prevence sociálně patologických jevů v resortu školství, mládeže a tělovýchovy se jako **celospolečenská potřeba** jeví jednoznačně **oblast vzdělávání**. Tato oblast by měla být **nadále financována z centrálních finančních zdrojů** tak, aby byla zaručena kvalita a jednotnost působení. Financování volnočasových aktivit a dalších forem prevence by bylo vhodné realizovat z úrovně místních, okresních a krajských orgánů veřejné správy.

Podmínkou efektivity vynaložených veřejných prostředků v oblasti prevence je vytvoření **systému akreditací a licencí a minimálních standardů** v oblasti prevence.

2.8. Škola podporující zdraví

Participace na tvorbě sítě škol podporujících zdravý životní styl z pohledu systémového a metodického. Školy zařazené v síti programu Škola podporující zdraví za dobu 8 let trvání projektu pokročily ve svém rozvoji a mají cenné zkušenosti a poznatky, které mohou předat novým zájemcům a účastníkům a které mohou být vyhodnoceny z hlediska **konceptního a metodického** ve vztahu k prevenci sociálně patologických jevů.

2.9. Participace na programu WHO „ Evropské zdraví 21 - zdraví pro všechny do 21. století „

Ve spolupráci s kanceláří WHO v ČR je třeba podílet se na plnění úkolů politiky zdraví pro všechny v Evropském regionu WHO. Významný je Cíl 12 (snížení škod způsobených alkoholem, drogami a tabákem), který spolu s dalšími úkoly programu Evropské zdraví 21, spadá v rámci meziřesortních aktivit do působnosti resortu školství, mládeže a tělovýchovy.

2.10. Participace na plnění úkolů Akčního plánu zdraví a životního prostředí ČR

Akční plán zdraví a životního prostředí je součástí opatření, která vyplývají z Národního programu rozvoje sportu pro všechny, který přijala vláda ČR dne 5. ledna 2000 svým Usnesením č.17. Úkoly kapitoly 4.2. Životní styl jsou **identické** s úkoly Konceptce prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže (výchova k zdravému životnímu stylu, podpora preventivních programů v oblasti závažných negativních jevů, podpora pohybové aktivity v rámci školní výuky, mimoškolní tělesné aktivity, individuální a rodinná pohybová aktivita apod.).

2.11. Participace na Akčním plánu boje proti diváckému násilí

Akční plán boje proti diváckému násilí zpracovaný Republikovým výborem pro prevenci kriminality předpokládá spoluúčast resortu školství, mládeže a tělovýchovy v oblasti prevence, sociální práce s mladými příznivci fotbalových klubů.

2.12. Medializace výsledků v oblasti prevence

Je potřebné na regionální i národní úrovni medializovat pozitivní výsledky plynoucí z realizace preventivní koncepce MŠMT. Systémově informovat veřejnost o přijímaných opatřeních a realizovaných aktivitách v oblasti prevence sociálně patologických jevů a o celkové strategii výchovy ke zdravému životnímu stylu. K oblasti mediálních aktivit je třeba zpracovat projekt, jehož součástí musí být i získání médií pro systémové pozitivní působení v této oblasti.

2.13. Zřízení samostatného oddělení pro prevenci v rámci skupiny 5 MŠMT

Koncepce prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže pro období 1998 – 2000 ukládá zřídit na MŠMT samostatné oddělení pro prevenci sociálně patologických jevů. Za situace, kdy resort školství, mládeže a tělovýchovy **odpovídá za celou oblast prevence** a má realizovat i podstatnou část koncepčních úkolů státní protidrogové politiky, je pracovní kapacita v odboru pro mládež k realizaci úkolů nedostatečná.

Z obsahu koncepce prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 2001 - 2004 vyplývá značný objem úkolů a potřeba vzniku samostatného oddělení pro prevenci v rámci skupiny 5, strukturovaného pro oblast

- **koncepční** (metodická činnost, systémová řešení, koordinační činnost uvnitř resortu a vně resortu, spolupráce s kanceláří WHO v ČR, tvorba koncepčních materiálů, účast na tvorbě legislativních norem a metodických aktů apod.)
- **výkonnou** (agenda programů financovaných z resortní kapitoly MŠMT, kontrolní a metodické působení na úrovni krajů, okresů, škol a školských zařízení, spolupráce s přímo řízenými organizacemi, koordinační aktivity v oblasti vědeckovýzkumné činnosti, akreditací a licencí, evaluace koncepce prevence apod.)
- **analyticko - informační** (vyhodnocování efektivity programů a efektivity vynaložení veřejných prostředků v návaznosti na standardy v oblasti preventivního působení, sběr dat, tvorba databází, analýzy, zpracovávání podkladů pro informační systém mládeže, informační síť MŠMT, Státní informační systém apod.).

Oddíl III.

1. Minimální preventivní programy na školách a ve školských zařízeních

Minimální preventivní programy na školách by měly v maximální míře napomoci i tomu, že mnohé neblahé jevy ve školním společenství budou pojmenovány nebo přestanou být tabu. To jsou zdravá východiska pro zdravou školu.

Realizace Minimálních preventivních programů je k 1.1.2001 závazná a podléhá kontrole České školní inspekce. Je zde zakotvena zejména odpovědnost za systematické vzdělávání pedagogických pracovníků, za výchovu ke zdravému životnímu stylu, rozvoj osobnosti dětí a mládeže a vytváření podmínek pro využití volného času.

Východiska

Nejen v prevenci platí, že *méně a dobře je efektivnější než více a špatně*. Pedagogičtí a další pracovníci, kteří se na realizaci Minimálních preventivních programů podílí, musí při volbě metodických postupů zvážit konkrétní podmínky a situaci dané školy, okresu a kraje.

Metodickou podporu preventivní práci škol a školských zařízení poskytují především *okresní metodici preventivních aktivit*, kteří jsou pracovníky pedagogicko psychologických poraden nebo středisek výchovné péče.

Příprava (aktualizace) preventivního programu

Definování východisek

Základem je seznámení se se základními školskými dokumenty v oblasti prevence. Okresní metodik preventivních aktivit podá informaci o okresní koncepci prevence a s tímto pracovníkem, případně i kolegy z ostatních škol a zařízení okresu je nutné zkonzultovat aktuální situaci ve spádové oblasti školy.

Ve spolupráci s ředitelem školy a ostatními pedagogickými pracovníky musí být zmapována situace v prostředí konkrétní školy

- výskyt a pojmenování jednotlivých sociálně patologických jevů
- situace v jednotlivých třídách, skupinách (nejčastěji řešené výchovné problémy, výukové problémy, zapojení žáků do volnočasových aktivit apod.)
- nástroje pro realizaci programu (zařazení příslušných témat do jednotlivých předmětů, prostorové a technické vybavení školy, finanční potenciál školy, personální zajištění realizace programů, spolupracující subjekty apod.)

Mapování situace umožní vytvoření programu „ **na míru**„ tam, kde se s realizací nově začíná. Ve školách, kde je již Minimální preventivní program uplatňován, pomáhá **zvyšovat efektivitu** programu a přispívá k zajištění jeho kontinuity v průběhu následujících školních let.

Způsob realizace programu

* Cíle programu

Pokud se nepodaří stanovit zcela konkrétní, jasně definované a měřitelné cíle, je třeba vymezit nejprve jednu nebo více oblastí, na které bude program zaměřen. Postupem času a práce na programu se podaří tyto cíle jasně definovat. Jedním z hlavních cílů je **celoškolská realizace** programu a **změna postojů** dětí a mládeže ke zdravému životnímu stylu.

Dobrá celoškolní strategie pomáhá optimalizovat sociální klima školy a zaměření proti sociálně patologickým jevům se stává součástí školní kultury. Musí postihovat všechny hlavní účastníky života školy, včetně rodičů.

* Metodika programu, způsob realizace

Lze vytvořit vlastní metodiku výchovy ke zdravému životnímu stylu, nebo využít již dříve zpracovaných a ověřených metodických modelů.

Metodika musí vždy vycházet ze skutečnosti, že součástí života školy je jak *věcné prostředí* (budova, její zařízení a vybavení), tak *systém vztahů a interakcí* mezi jednotlivci a skupinami (jednotlivými žáky, žáky a učiteli, formálními i neformálními skupinami žáků a pracovníků apod.).

Věcné prostředí školy

K věcnému prostředí školy podporující preventivní program patří

- vytvoření podmínek umožňujících společnou činnost dětí v době mimo vyučování (čas před vyučováním, o poledních přestávkách apod.)
- vytvoření podmínek pro mimoškolní činnost
 - pohoda prostředí školy, na jejímž vytváření se spoluúčastní žáci a pracovníci školy společně (funkčnost, účelnost, podnětnost, estetičnost prostředí)

Systém vztahů a interakcí

Do této oblasti patří

- sociální klima školy (zejména rozvoj humanistických postojů - úcty, důvěry, snášenlivosti, empatie, spolupráce - budovaných za pomoci aktivního sociálního učení)
- pohoda organizačního prostředí (režim dne, zdravá výživa, pohybová aktivita)
- zdravé učení (smysluplnost, přiměřenost, spoluúčast a spolupráce, motivující hodnocení)
- otevřené partnerství (otevřené vztahy s rodiči a veřejností)
- stanovení pravidel chování (s právy a povinnostmi všech účastníků života školy)

Formy a metody využitelné v preventivních programech

Lze využít všechny, pro které jsou podmínky ale tak, aby působení na složku znalostní, dovednostní a postojovou bylo v rovnováze. Doba, kdy se preventivní výchova odehrávala výlučně formou hromadných jednorázových akcí, už naštěstí pominula.

Preventivní témata zaměřená na zdravý životní styl je vhodné zařadit do výuky a přitom využívat skupinové práce či jiných interaktivních a dalších aktivizujících metod. Optimální je podporovat činnost školních klubů, v nichž probíhají aktivity zaměřené na rozvoj různých dovedností, diskuse, programové bloky. Návčivky sociálních dovedností a programy zaměřené na rozvoj osobnosti je efektivní realizovat při různých pobytových akcích.

*Pro volnočasové aktivity je vhodné zpracovat **koncepci volnočasových aktivit** tak, aby volný čas dětí a mládeže plnil funkci relaxační, regenerační, kompenzační, sociálně preventivní a výchovnou. Aktivní trávení volného času za přiměřeného dohledu nebo vedení kvalifikovaných vedoucích vždy působí jako prevence negativních jevů.*

*** Evaluace Minimálních preventivních programů**

Předmětem vyhodnocení musí být uskutečňovaný program, výsledky procesu změn, dopad na účastníky programu a dosažený efekt v porovnání se záměrem.

Vyhodnocení programu

Týká se věcné podstaty realizace jednotlivých akcí a aktivit, dává přehled o počtech účastníků, finančních nákladech, schopnosti realizovat jednotlivé programy apod.

Vyhodnocení výsledků uskutečňovaného procesu změn

- zhodnocení psychosociálního klimatu ve škole, kázně a případně i prospěchu žáků
- zhodnocení posunu v postojích a hodnotových systémech dětí
 - zhodnocení výskytu sociálně patologických jevů ve škole

Proces změn musí být vyhodnocován průběžně a trvale pomocí prostředků poskytujících zpětnou vazbu. **Dotazníky a škály** dopomohou objevit slepé uličky, selhání nebo nereálné nároky programu, což lze poté napravit vypracováním nové verze dalšího programu.

Finanční prostředky

Pro rok 2001 byly v rámci programů MŠMT na podporu aktivit v oblasti prevence sociálně patologických jevů poskytnuty finanční prostředky na 2 programy. První nazvaný „Minimální preventivní program,“ byl zaměřen na podporu realizace aktivit v rámci Minimálních preventivních programů na školách a ve školských zařízeních. Druhý nazvaný „Prevence ve školství v oblasti sociálně patologických jevů,“ byl členěn na protidrogovou prevenci a prevenci kriminality.

Pro období let 2002-2004 bude systém financování uveden v soulad s reformou veřejné správy a s obecnými trendy financování veřejných potřeb v zemích EU. Bude vytvořen nový systém financování. Informace o jeho podobě a zásadách budou po zpracování zveřejněny na webových stránkách MŠMT www.msmt.cz - mládež.

2. Projekty a aktivity využitelné v oblasti prevence

Program Škola podporující zdraví v MŠ a ZŠ

Tento program je realizovaný Státním zdravotním ústavem a garantovaný Světovou zdravotnickou organizací pro Evropu, Radou Evropy a Komisí Evropské unie.

Filozofie a program Školy podporující zdraví je **zcela v souladu s principy prevence** sociálně patologických jevů v resortu školství, i když jde samozřejmě nad jejich rámec. Využitelnost metodiky projektu je patrná i ze tří základních pilířů projektu, ke kterým patří

- pohoda věcného a sociálního prostředí

- **zdravé učení** (mezi základní atributy patří prožitkové učení, komunikace a spolupráce, možnost výběru a přiměřenost učiva, spoluúčast dětí, rozvoj sebedůvěry, samostatnosti, zodpovědnosti)
- **otevřené partnerství** (spolupráce s rodiči, veřejností, obcí).

Strategie programu podpory zdraví ve škole je plně v souladu se vzdělávací koncepcí MŠMT a realizace programu je proto **ministerstvem podporována** (Doporučení MŠMT č.j. 17147/95-24 z 30. května 1995, Dopis náměstka ministra školství, mládeže a tělovýchovy Státnímu zdravotnímu ústavu č.j. 24 028/98-22 z 11. srpna 1998).

Školy se mohou přihlásit s vlastním projektem k zařazení do programu, resp. do jeho sítě na národní úrovni. Projekt musí být zpracován interaktivním pojetím, kdy je postihnuta **souvislost mezi zdravím tělesným, duševním a sociálním a mezi jedincem a prostředím**.

Praktické příručky s konkrétní metodikou, využitelné i pro tvorbu Minimálních preventivních programů, vyšly v nakladatelství Portál a nesou název Program podpory zdraví ve škole a Kurikulum podpory zdraví v mateřské škole.

Daltonská škola, waldorfská škola a jiné alternativní vzdělávací metody

Pro metodiku a formy působení směrem ke zdravému životnímu stylu je možno využít i další z možností **moderní pedagogiky**. Lze využít podnětů vycházejících z reformních systémů, jako je škola waldorfská, daltonská apod. Využít je možné i podnětů z řady dalších aktivit např. vzdělávacího programu „Dokážu to, , který je akreditovaný MŠMT nebo programu „Začít spolu,„. Tento program realizoval svou činnost v rámci grantových projektů Open society Fund Praha. Na jeho úspěšném šíření má podíl jeho spolufinancování z úrovně zastupitelstev. MŠMT umožňuje školám experimentální ověřování tohoto programu.

Není tedy nutné při tvorbě preventivních programů vždy začínat z bodu nula nebo setrvávat na starých přístupech.

3. Základní školské dokumenty pro oblast prevence

- *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže Č.j.: 14514/2000-51*
- *Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2001-2004*
- *Minimální preventivní program „ Škola bez drog „*
- *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení Č.j.: 28 275/2000-22*
- *Národní osnovy pro vzdělávání metodiků primární prevence škol a školských zařízení*

- *Pedagogové proti drogám - Program preventivních aktivit uplatňovaných ve školách a školských zařízeních*

Uvedené dokumenty jsou v souladu s *Národní strategií protidrogové politiky na období let 2001 - 2004* , *Akčním plánem Evropské unie boje proti drogám na období 2000 - 2004* a *Strategií prevence kriminality na období 2001 - 2003*.